

AZINLIKLAR AÇISINDAN “TÜRK” VE “TÜRKİYELİLİK” TARTIŞMALARI

Rifat N. BALI*

“Türkiye halkları” kavramının bir diğer ifade şekli olan “Türkiyeli” kavramı ile “Türk” kavramının neden tartışmaya açıldıkları sorusuna verilecek olan cevap kısa ve açıktır. “Türkiyeli” kavramı Kürt milliyetçi hareketinin siyasallaşması ve silâhlı mücadele yolunu seçmesiyle gündeme gelmiştir. “Türkiyeli” kavramının kullanımı, Kürt milliyetçi hareketinin yükselmesi ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üye olma yolunda yapması gerektiği reformlar sürecinde yaygınlaşmış, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan değişik kökenli yurttaşları kapsayıcı bir hâle dönüşmüş ve AB’nin dinsel, dilsel ve etnik kökenlere göre tanımladığı “azınlıklar” tarifine yaklaşmıştır.

Ben konuya çalışma alanım olan “devlet-azınlık ilişkileri” çerçevesinde yaklaşmak, “azınlıklar”, uygun bir şekilde salt gayrimüslim yurttaşlar açısından cevap vermek istiyorum.

Günümüzde “Türkiyeli” kavramına yapılan vurgunun, “Türk” kavramını “Türkiyeli” kavramıyla ikame etme tekliflerinin, onlarca yıldan beri haklı olarak yakındıkları ayrımcı uygulamalara çözüm arayan gayrimüslimler açısından meseleye çözüm getirecek bir yaklaşım olduğuna inanıyorum. Tek Parti döneminde, yeni ulus-devletin inşa edildiği yıllarda yurttaşlık anlamında kullanılması gereken “Türk” kavramı, ne yazık ki, zamanla gayrimüslimleri dışlayıcı bir anlam kazanmış, “Müslüman” ve “etnik anlamda Türk” şeklinde uygulanmıştır. Gayrimüslimlerin haklı olarak şikâyetçi oldukları, Türk yurttaşı olmalarına rağmen yurttaş-

lık anlamında “Türk” olarak kabul edilmemele-ri ve ayrıma maruz kalmalarıydı. Bu durum, Lozan Barış Antlaşmasınının 37 ilâ 45. maddeleriyle azınlıklara (Rum, Ermeni, Yahudi) tanınan koruyucu hükümlere aykırıydı. Azınlıklara hem eşitlik ve ulus-devletin inşasına katılma, hem de kendi kültürel kimliklerini koruma imkânı veren bu hükümleri kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

1- Türkiye’de oturan herkes, din ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır (Madde 39).

2- Azınlıkların yurttaşlık ve siyasal haklardan faydalanmalarında, kamu hizmet ve görevlerine kabul edilmelerinde hiçbir engel mevcut değildir (Madde 39).

3- Azınlıklar kendi okullarını tesis etmek, dillerini serbestçe kullanmak hakkında sahiptirler (Madde 40).

“Lozan Barış Antlaşmasınının tanıdığı ve teminat altına aldığı bu eşitlik ilkesi neden gündelik hayata geçirilmedi?” sorusuna verilebilecek cevap “Devletin ve toplumun hafızası yüzündendir”dir. Bu hafızayı oluşturan, o kadar uzak bir geçmişte kalmayan müteakke ve Kurtuluş Savaşı yılları hatıralarıdır.

Azınlıkları Osmanlı Devletinin bakayası, tarihsel bir mirası olarak devralan Türkiye Cumhuriyeti, azınlıklara bakışımı bir günden diğerine değiştiremeyecekti. Osmanlı Devletinde birer zimmî olan, “millet” ve “cemaat” yapılanması içinde yaşayan azınlıklar, Cumhuriyetin ilâından sonra tebaadan yurttaşa dönüşmelerine rağmen toplumun ve devletin seçkinleri ▶

Kavramına da Lozan Barış Antlaşmasınının ruhuna

Türk Yurdu

Aralık 2004

tarafından zınnu olarak kabul görmeye devam ettiler. Bu bakışın geri plânında tarihsel hafıza yatmaktadır. Tarihsel nedenlerden ötürü devletin azınlıklara bakişi güvensizlik ve Türkiye Cumhuriyeti'ne olan sadakatlerine şüphe ile bakmak üzere inşa edilmiştir. Azınlıkların şikâyeti de esas itibarıyla bu şüpheli yaklaşım ve onlara duyulan güvensizliktir. Azınlıkların mütekerre ve Kurtuluş Savaşı yıllarında müttefik kuvvetler lehine sevinç gösterilerinde bulunmaları, Yunan ordusunun İzmir'i işgalinin ardından Yunan kuvvetleri ile iş birliği yapmaları müstakbel Türkiye Cumhuriyeti seçkinlerinin hafızasından kolay kolay silinmeyecek, bu durum günümüzde kadar süre gelecektir. Bu dönemde ilgili hatıraların neredeyse tamamı azınlıkların bu iş birliği tavrından acı acı bahsedilen bölümlerle doludur.

Böylesi bir mirasın değişmesi için günümüzde "devlet-azınlıklar" ilişkisinin gerilimli olmaması tam aksine uzlaşmacı olması gerekmektedir. Buna ilâveten Türkiye'nin siyasi, kültürel, toplumsal seçkinleri, gayrimüslim yurttaşlar konusunda mevcut olumsuz hatıratı ve mirası yeniden canlı tutmak yerine onlara kucaklayıcı bir şekilde yaklaşmalıdırlar. Diğer yandan azınlıklar, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi yaşamına katılmayı veya devlete hizmet etmeyi gerçekten arzuluyorlarsa, kendi kimlik ve kültürleriyle Türk millî kimliği arasında ahenkli bir denge kurarak, Türk millî kimliğini üst kimlik olarak kabul ederek geleceğini inşa etmelidirler. Bu tabii ki devletin gayrimüslim yurttaşlara bakişi için de geçerlidir. Devlet de, toplum da azınlıkları "Türk" ve sadakatlerinden kuşku duyulmayan vatandaşlar olarak kabul etmelidir. Devlet-azınlıklar ilişkisi, devletçi bir bakışla bakıldığında, öncelikle sadakat ve güven kıstaslarına dayandığından azınlıklar için devlet açısından etnik milliyetçiliği çağırıştıran ve zaman içinde olumsuz bir anlam kazanan "Türkiyeli" kavramını savunmak, devlet ile aralarında mevcut olan bel-

li belirsiz gerilim hattının ortadan kalkmasına yardım etmeyeceği gibi, tam aksine onlara duyulan kuşku ve güvensizliğin canlı kalmasına yol açacaktır.

Günümüzde azınlıklar birbirleriyle çelişkili iki akın arasında bocalamaktadırlar: Bir yandan kültürel, dinsel, etnik kimliklerinin erozyona uğramamasını sağlamak, bu kimliği sürdürmek, hatta ve hatta geliştirmek, diğer yandan Türkleşmek ve Türk toplumuyla bütünleşmek. Azınlıkların kimliklerini muhafaza edebilmek için yapabilecekleri tek şey cemaatçi yapılanmayı sürdürmek, dini eğitimi yoğunlaştırmak ve bunun sonucunda karma evlilikleri (Müslim-gayrimüslim) iyimsen bir beklentiyle önlemek veya kötünser bir beklentiyle bu tür evliliklerin artışını azaltmaktır. Azınlık cemaatleri açısından âdeta bir "hayat memat meselesi" hâline dönüşen bu kültürel, dinsel, etnik kimlik erimesini önleme gayretleri, azınlıkların Türkleşme arzularıyla çelişen bir davranıştır. Çelişmektedir zira böylesi bir arzu, cemaatçi yapının zayıflaması, bireylerin sosyal ve kültürel ilişkilerini kendi cemaatleri yerine cemaat dışından kişilerle geliştirmeleri demektir. Bu da sivil ve ruhanî cemaat liderlerinin arzu etmedikleri bir gelişmedir.

Hâl böyle olunca kendisini "Türk" yerine "Türkiyeli" olarak tarif eden azınlık cemaatleri "önderleri"nin bu tavrı, iki açıdan Türkiye gerçekleri ile tenakuz hâlinindedir. Birincisi bir azınlık cemaat önderi olarak "devlete muhalif" konumunda olmak, tarihsel süreç içinde "devlete muhalif olmama" üzerine inşa edilmiş bir ilişki ağının zaten son derece narın olan itimlerini iyice zayıflatmak, dolayısıyla devlet tarafından "Türk" kabul edilme ve kamu hizmetlisi olma ihtimalini iyice azaltmak demektir. İkincisi de kendisini "Ben Türk'üm" yerine, "Ben Ermeni'yim" veya "Ben Yahudi'yim" şeklinde tarif etmek ve böylece azınlık halletirihyesini sürekli canlı tutmak, azınlıkların yüksek sesle "Türk" olma arzularının pek de gerçekçi olmadığına işaret etmektedir.

* Araştırmacı